

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
28:1 (2019) 131-140

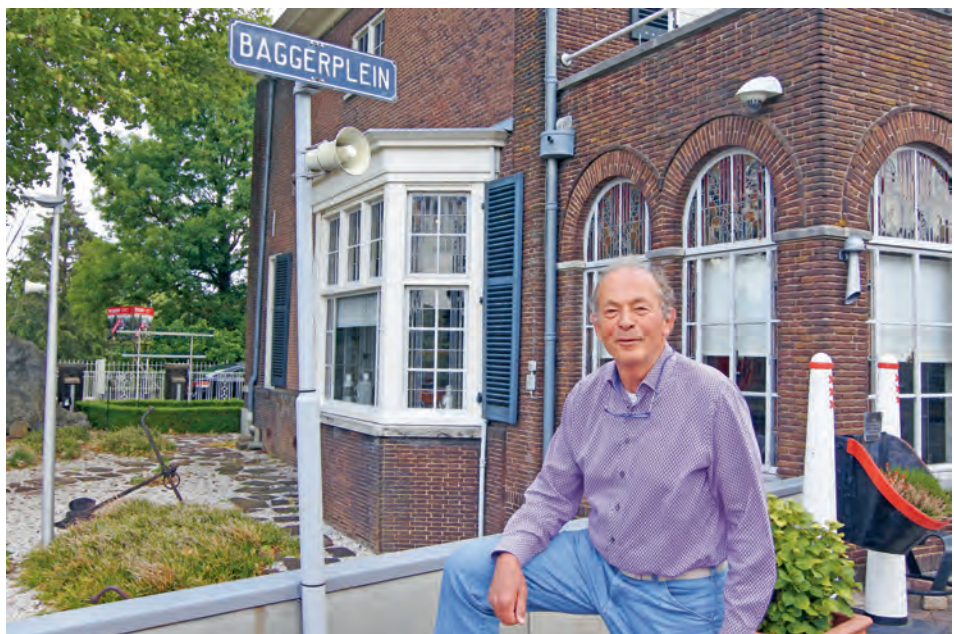
Voorjaarsexcursie: Met water en zand maken wij het land

Donderdag 6 juni 2019 werden de leden van de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis verwelkomd door Bert Kips, vice-voorzitter van het Nationaal Baggermuseum te Sliedrecht. Het is het enige baggermuseum ter wereld zodat het predicaat 'Mondiaal' niet zou misstaan. Kips stelde dat het baggeren in Sliedrecht en Werkendam is 'uitgevonden' en dat later de baggertechniek naar Antwerpen werd geëxporteerd. De mondiale top-vier van baggerbedrijven is dan ook hier gevestigd: Boskalis en Van Oord, beide in Nederland, en De Nul en DEME (Dregging International) in België. Voor de liefhebber werd verwezen naar *Waterwolven*.¹

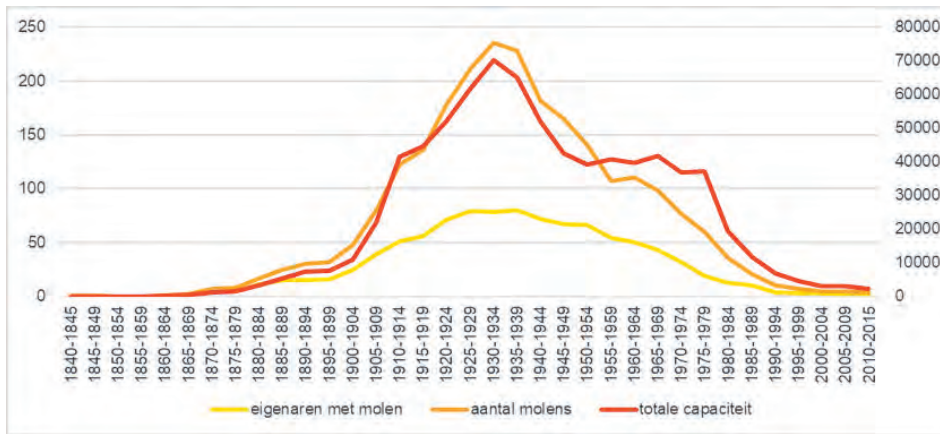
Joost Rovers, oud-directeur van de Vereniging van Waterbouwers en lid van onze vereniging, gaf met zijn presentatie 'De omvang en samenstelling van het baggermateriaal vanaf 1850' ons een voorproefje van het boek waaraan hij momenteel werkt. Zijn motto luidt: 'Als er geen markt is, zijn er geen aannemers'. Die stelling zou zowel gelden voor het aanleggen van waterkeringen en het graven van kanalen als voor het aanleggen van havens. Steeds is er eerst een vraag, waarna ondernemers gaan investeren in materieel en innovaties.

Met de komst van de stoombaggermolen werd het mogelijk om op groot buitenwater te werken. Vanaf 1865 zijn er in Nederland grote infrastructurele werken, zoals de Nieuwe

1 Cordula Rooijendijk, *Waterwolven. Een geschiedenis van stormuloeden, dijkbouwers en droogmakers* (Amsterdam/Antwerpen 2009) 214-257 ('Sliedrecht, het rivierengebied. Adriaan Volker'). Zie ook het recente boek van Joke E. Korteweg, *Grondleggers. Het verhaal van de Nederlandse baggeraars* (Amsterdam 2018).

Joost Rovers voor het Nationaal Baggermuseum in Sliedrecht. Op de achtergrond is nog een baggeremmer uit Amsterdam zichtbaar. Foto: Bertus Wouda.

Baggermolens en de capaciteit door de jaren heen. De linker kolom geeft het aantal baggermolens en het aantal eigenaren van de baggermolens weer, de rechter kolom geeft een indicatie van de capaciteit in totaal aantal liters van de baggermolenvloot. Bron: Joost Roovers.

Merwede (1861-1874) en de Nieuwe Waterweg (1866-1872) uitgevoerd. Daardoor nam het aantal en de capaciteit van de stoombaggermolens toe. Tegelijkertijd zijn andere werktuigen ontwikkeld, zoals de zuiger en de sleephopperzuiger die op den duur de baggermolens hebben verdrongen. Zo liet de firma A. Volker Lzn speciaal voor het werk aan de Nieuwe Waterweg in Engeland een zeer moderne zandzuiger bouwen.²

Na de Tweede Wereldoorlog is het rijkswegennet sterk uitgebreid, waarvoor veel zand met behulp van zuigers uit zandputten werd gewonnen. Een aantal wegenbouwers kocht zuigers, die zij later weer afstootten. De zuigers, die vanaf 1900 werden ontwikkeld, hadden drijvende persleidingen om de opgezogen specie af te voeren. Nu hoeft men geen persleidingen meer te gebruiken en wordt veel ophoozand met behulp van sleephopperzuigers op zee gewonnen. Voor de afvoer kan men inmiddels ook *rainbowen*, een techniek waarbij de specie vanuit het schip via een boog (*rainbow*) op de gewenste plaats wordt gespoten. De strand- en vooroeversuppleties en grote werken zoals de Maasvlakte en de Palmeilanden worden hoofdzakelijk met sleephoppers gerealiseerd. Vanwege de hoge investeringen in deze grote schepen zijn er steeds minder aannemers op deze specifieke markt actief.

Remco van de Ven, oud-baggeraar en nu bestuurslid van het Nationaal Baggermuseum, hield zijn lezing 'De wondere wereld van de waterbouw' waarbij het daarbij behorende beeldmateriaal door zijn medebestuurder Bas de Goeij werd getoond. Het eerste grote werk van Adriaan Volker, de grondlegger naar wie het fameuze baggerbedrijf werd vernoemd, was het realiseren van de (nog steeds bestaande) onderbouw van de pijlers van de Moerdijkspoorbrug (1868-1871). De Moerdijkspoorbrug over het Hollands Diep was indertijd de langste brug van Europa die een 2,5 kilometer brede zeearm met diepe geulen en grote getijdenstromingen overspande. Nieuwjaarsdag van 1872 wordt vaak aangehouden als dag van de opening van de brug, maar die opening vond al op Oudjaarsdag plaats, en dus in het voorgaande jaar.³

Het verdiende kapitaal werd steeds in het familiebedrijf geïnvesteerd. Adriaans zoon Leendert Volker liet later het huis bouwen waarin nu het Nationaal Baggermuseum is gevestigd. Daar zijn de verschillende baggermethoden op de verschillende baggerschuiten uitgebeeld. Tijdens de lezing werden ook filmpjes getoond waarin de modernste schepen en de laatste ontwikkelingen werden gepresenteerd. Zoals een promo van de Vox Maxima, een energiezuinige sleephopperzuiger uit 2009 van de firma Van Oord, waarop slechts veertien á vijftien mensen werken, terwijl op de oudere schepen dertig tot tweëndertig personeelsleden nodig zijn om goed te kunnen baggeren. Dit schip is ook bij het realiseren van Maasvlakte II ingezet.

Bij de rondleiding konden we in de haven de prachtige stoombaggermolen 'Friesland' van binnen en buiten bezichtigen. In het overdekte deel van het museum is op de zolderverdieping de tentoonstelling 'Van baggeren tot waterbouwkunde' te zien, met onder andere schaalmodellen van dijken en waterkeringen. Met uiteraard ook een model van de

2 G.P. van de Ven (red.), *Legbaar Laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland* (5e dr., Utrecht 2003) 228-229.

3 A. Bosch & W. van der Ham, *Twee eeuwen Rijkswaterstaat* (Zaltbommel 1998) 127.

IJsseloo: het baggerdepot in het Ketelmeer. Bron: samengesteld door Jan-Willem van Aalst; Wikimedia Commons.

oog werd voor tweehonderd miljoen gulden aanbesteed en in de jaren 1995-1999 gerealiseerd. Al deze projecten strekten zich over meerdere jaren uit. Ook daarbij gold kenmerk: Festina Lente.

Moerdijkspoorbrug anno 1871 en verder modellen van de Afsluitdijk anno 1933, het hefeiland Self Elevating Benoto Pontoon anno 1966 en de Oosterscheldekering anno 1987.

In de tijdelijke tentoonstelling 'Zand in beweging' stond de belangrijkste delfstof van Nederland centraal. 'Een aannemer' constateerde dat het zand voor hem gelukkig wel altijd op de verkeerde plek ligt.⁴ De zandwinning, het zandtransport en de toepassing bij een aantal waterbouwprojecten werden belicht.⁵ Eén zo'n project betrof het IJsseloo waar in het Ketelmeer een cirkelvormig slibdepot met een capaciteit van 23 miljoen kubieke meter werd aangelegd om waterdiepte voor de scheepvaart te kunnen borgen. Het ging om verontreinigd slib dat niet naar het grondwater of naar het Ketelmeer mocht doorleken. Het IJssel-

Bertus Wouda

Najaarsexkursie: PAS op de plaats in Steenwijkerwold

Op Dierendag (4 oktober) 2019 werden we door voorzitter Jan Reerink verwelkomd in 'De Klincke' te Steenwijk. Marcel Scheringa, wethouder van de gemeente Steenwijkerland, betoogde in zijn lezing 'Steenwijkerland gevormd door water' dat het uitgeveende landschap door mensen is ontstaan, waarbij het water steeds een belangrijke economische factor was. Van oorsprong waren alleen de hoger gelegen delen op de keileembulten rond Steenwijk en Vollenhove bewoond. Circa duizend jaar geleden begon men het lager gelegen veenlandschap te ontginnen. Langs de vaarten zijn in de typische lintbebouwing de veendorpen als Belt-Schutsloot, Dwarsgracht en Wanneperveen ontstaan. Door het delven van turf ontstonden er trekgraten en werden er legakkers aangelegd. Vanaf de zeventiende eeuw werd die turf vooral naar het gewest Holland geëxporteerd, onder meer via de Arembergergracht. (De spreker dateerde de aanleg van die Arembergergracht in 1632; in het archief van de participanten van de Arembergergracht berust een verordening van Margaretha van der Marck (1527-1599), sinds 1568 weduwe van Jean de Ligne, graaf van Aremberg. Die verordening over te heffen tarieven voor het passeren van de gracht en de nieuwe [Aremberger] sluis moet dateren uit circa 1580.⁶)

Voordat de Noordoostpolder werd aangelegd, was er dankzij het water werk voor vissers, botenbouwers (botters voor de Zuiderzeevissers maar ook de Gieterse punters voor de agrariërs), rietdekkers en eendenkooikers. Al die mensen hebben het prachtige cultuurlandschap van de Weerribben en de Wieden gevormd. Het groeide uit tot het Nationaal Park Weerribben-Wieden en is in 2013 ook aangewezen als Natura 2000 gebied. In de jaren zeventig van de twintigste eeuw werd begonnen met het zuiveren van het smerige water. Dat had zoveel succes dat dit weer tot andere klachten leidde. De terugkeer van fonteinkruid en krabbescheer leverde sommige booteigenaren enige schade op en door het

4 Nationaal Baggermuseum Nieuwsbrief 17:30 (nov. 2018) 1-2 en 18:31 (mei 2019) 3 (te raadplegen via de website van het museum).

5 Zie ook Ko Blok & Jan van 't Verlaat, *Zand, grind en de historische binnenvaart. Honderd jaar zelflossen* (Bussum 2018).

6 Historisch Centrum Overijssel (HCO), Archiefblok (ABnr) 0027: Archief van de participanten van de Arembergergracht, inv. nr. 188. Zie ook: D.M. van der Schrier, *Overijsselse waterstaat in de kaart gekeken* (Zwolle 2011) 77-87 (De Arembergergracht en het Hoge Moer).

zuivere water is voor rietdekkers de kwaliteit van het riet verminderd. Maar buitenstaanders weten dit landschap te waarderen en vanaf de twintigste eeuw is ook de recreatieve sector sterk ontwikkeld.

Het gaat natuurlijk om een evenwicht tussen economisch belang en natuurbelang. Sinds de uitspraak van de Raad van State op 29 mei 2019 inzake het PAS (Programma Aanpak Stikstof) is het niet langer mogelijk om voor mogelijk schadelijke activiteiten toch alvast toestemming te geven op grond van compensatiemaatregelen waarvan men pas in de toekomst positieve gevolgen verwacht. Daardoor kan de gemeente twee bouwvallige bruggen in de Haverzateweg te Belt-Schutsloot niet vervangen. De brandweer heeft al aangegeven dat zij niet over deze bruggen wenst te rijden. Burgemeester Rob Bats stelde: 'Als de veiligheid in het geding komt, worden we hier een beetje stout.'⁷ Scheringa steunt de burgervader en de gemeenteraad zal binnenkort hierover beslissen. Zou de raad ook burgerlijk ongehoorzaam willen zijn? Verschillende belangengroepen staan al op scherp. Het gaat hier om een principe-uitspraak en ook onze waterveiligheid komt in het geding. Moeten we ook het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) stilleggen? Het blijft dus opPASsen.

Frits David Zeiler stelde in zijn lezing 'Van Makkinga tot Stroink. De moeizame totstandkoming van het dijk- en waterbeheer in het Land van Vollenhove (1770-1970)' dat men hier in dit uitgeveende landschap vanwege het waterbezwaar tot 1920 altijd moest oppassen. Vanouds was men daarop berekend en moesten ingezetenen werkzaamheden voor het waterschap verrichten. In de achttiende eeuw kwam hier verzet tegen en rond 1770 wist schoolmeester Makkinga met succes te protesteren en werd hij vrijgesteld van het persoonlijk onderhoud aan een verbindingsweg. De invoering van de Dijkwet 1810 beoogde dat bij waterschappen alle leveringen in natura voortaan geldelijk – naar oud Hollandse snit morgen-morgens-gelijk – zouden worden omgeslagen. Maar die wet stuitte op teveel verzet waardoor alles bij het oude bleef.⁸ Het gebied waterde af op de Zuiderzee, maar men kon bij hoog water niet spuien. Als door storm het hoogwater bleef, werd het waterbezwaar vanuit het achterland voelbaar. Drenthe staat als een droge provincie bekend, maar ondertussen wordt wel veel oppervlaktewater vanuit Drenthe en via de huidige gemeente Steenwijkerland afgevoerd.⁹ Pas de watersnoodramp van 1825 zette de veranderingen in gang.¹⁰ In Friesland werd het dijkbeheer meteen gewijzigd, maar in Overijssel vergde dat meer tijd.¹¹

Het duurde tot in 1889, toen met de oprichting van Waterschap Vollenhove pas een echte bestuurlijke vernieuwing werd gerealiseerd. Door het particularisme kende dit streekwaterschap maar liefst 223 polders die ook nog niet waren gereguleerd. Het Waterschap Vollenhove moest voortaan de afwatering gaan regelen. In 1893 leidde dat tot het leggen van de Ettenlandse sluis op de plek waar in 1919 het Gemaal A.F. Stroink werd gebouwd. Albertus François (Frans) Stroink (1876-1956) was vanaf 1913 dijkgraaf en werd in 1922 voorzitter van de commissie die een inpolderingsplan moest opstellen. In 1925 bracht die Commissie-Stroink advies uit. Dit behelsde onder andere het bepolderen van de plassen en uitgeveende landerijen tussen Ossenzijl en Zwartsluis. In 1928 werd Stroink directeur van de ontginningsmaatschappij 'Land van Vollenhove' waarbij hij die plannen kon laten uitvoeren.¹² Een jaar later werd een derde pomp in het gemaal geplaatst. Gemaal A.F. Stroink behoort nu tot ons cultureel erfgoed en is bij het huidige waterschap Drents Overijsselse Delta in goede handen.

Herman Odink, dagelijks bestuurder bij het waterschap Drents Overijsselse Delta, sprak over 'Erfgoed als core business'. Hij betoogde dat het waterschap inderdaad goed voor haar waterstaats erfgoed wil zorgen. Wel vroeg hij zich af wat daartoe behoort: moeten we de Tanksperré uit de Tweede Wereldoorlog op een waterkering tot dat door het waterschap te onderhouden erfgoed rekenen? Het is immers geen waterstaatswerk, maar behoort wel tot het eigendom. Het waterschap is bereid het object aan de gemeente over te dragen. Op zich is ons cultureel erfgoed wel bij alle werkzaamheden ingebed. Omdat historische monumenten wel goed in het landschap moeten passen, wordt dit erfgoed als

7 De media pakten die uitspraak meteen op. Janske Molle, 'Burgemeester Bats van Steenwijkerland negeert stikstofuitspraak "als veiligheid in geding komt"', *De Stentor* (1-10-2019). Een reactie verscheen op de dag van de excursie. Niek Megens, 'Rebellerende burgemeester van Steenwijkerland kan stikstofuitspraak niet negeren', *De Stentor* (4-10-2019).

8 W.J.M. Maas, *De Dijkwet van 1810. Een algemene bijdragenwet in de Franse Tijd* (Rotterdam/Den Haag 1963); Toon Bosch, "'t voornaamste onderwerp in Holland". De betekenis van koning Lodewijk Napoleon voor de nationale waterstaatszorg (1806-1810)', *TuWG* 16:2 (2007) 116-117.

9 G.A. Coert, *Stromen en schutten, vaarten en voordren. Geschiedenis van de natte waterstaat in Drenthe 1291-1988* (Meppel/Amsterdam 1991).

10 Zeiler sprak en schreef eerder over deze water-vloed, zoals: '1825: de "vergeten" watersnood', *TuWG* 16:1 (2007) 19-26; en het voorwoord in de heruitgave van J. ter Pelwijk, *Beschrijving van Overijssels watersnood in februari 1825* (Kampen 2002; oorspr. Zwolle 1826) vi-xxii.

11 Het navolgende is grotendeels ontleend aan H. van der Boon, *De polders van het Land van Vollenhove. Waterbeheersing en ontginning in een uitgeveend gebied 1848-1943* (diss. UvA; Kampen, 1991).

12 HCO, ABnr 0303: Archief van N.V. Ontginningsmaatschappij 'Land van Vollenhove' te Giethoorn en rechtsvoorgangers.

Watergemaal A.F. Stroink. Foto: Michiel Verbeek, Wikimedia Commons.

een ruimtelijke kwaliteit gezien.

Overigens gaat het bij cultureel erfgoed van het waterschap niet alleen om waterstaatkundige objecten in het landschap, maar moeten ook de hensbekers, de kaarten en de archieven daartoe worden gerekend. Het waterschap wil nu ook voor 32 uur per week een nieuwe adviseur Ruimtelijke Kwaliteit werven. Dat kost wat, maar het waterschap heeft een begroting van 130 miljoen, waarover hebben we het dan? Dit ontlokte de zaal een applaus. Het waterschap wil het erfgoed niet uitbesteden, maar als core business omarmen. Een voorbeeld is het sluizencomplex te Bloksluis, bij het beroemde restaurant Kaatje bij de Sluis; een ensemble dat leeft door het benutten van ‘meekoppelkansen’, meervoudig gebruik. Zo ook de bunkers tussen Deventer en Zwolle van het ‘geheime’ project uit de Koude Oorlog om zo nodig een deel van Overijssel onder water te zetten zodat de Randstad beter tegen de Russen kon worden verdedigd. Er zijn ideeën om die bunkers tot hotels om te vormen.

Maar zijn die militaire objecten wel erfgoed voor of van het waterschap? De spreker kreeg de discussie waar hij om vroeg. Petra van Dam, hoogleraar Water- en Milieugeschiedenis, stelde dat je niet over definities, of het nu bijvoorbeeld tot het waterschapserfgoed of waterstaats erfgoed behoort, moet gaan steggelen. Haar ideeën en opvattingen over waterstaats erfgoed (waaronder met name de Hollandse Waterlinie) besprak zij eerder in Fort Vechten op het gezamenlijke lustrumsymposium van de Stichting Schildhuisfonds en de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis.¹³ Krayenhoff was zowel militair als waterbouwkundig ingenieur, waarbij zijn werkzaamheden en projecten elkaar overlappen. Je zou die waterlinie ook tot inundatie-erfgoed kunnen rekenen. Voorzitter Reerink deelde mee dat de Vereniging dit jaar nog een studiedag voor portefeuillehouders en beleidsambtenaren van waterschappen over waterstaats erfgoed wil organiseren. Johannes van Blommestein wees op het werk van de Stichting Menno van Coehoorn die zich beijvert voor het behoud van historische verdedigingswerken.

Na de discussie zette de spreker zijn lezing voort en presenteerde hij zijn conclusies. Het waterschap wil op de ingeslagen weg doorgaan en wil het erfgoed ‘levend’ houden door ‘meekoppelkansen’ te stimuleren. Dat is een goede methode om erfgoed te behouden. Het waterschap kan en wil dit niet alleen doen en probeert daarom de Erfgoedvereniging Heemschut, de Stichting Historische Sluizen en Stuwen Nederland (HSSN), de Nederlandse Gemalenstichting (NGS), de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE),

¹³ Petra J.E.M. van Dam, ‘Waterstaats erfgoed en de grote verhalen van de waterstaatsgeschiedenis’, *TWVG* 25:1 (2016) 8-15.

Tanksperre nabij Zwolle. Behoort dit object uit de Tweede Wereldoorlog tot het cultureel erfgoed dat door het waterschap moet worden gekoesterd? Foto: Waterschap Drents Overijsselse Delta.

Op bezoek in het Gemaal A.F. Stroink wordt aandachtig geluisterd naar de uitleg van Peilbeheerder Ruud Bomert. Foto: Bertus Wouda.

de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis (VWG), de inliggende gemeenten, de lokale historische verenigingen alsmede verschillende opleidingen daarbij te betrekken.

Na de lunch reed het gezelschap naar Gemaal A.F. Stroink dat honderd jaar geleden werd gebouwd. Onderweg trad Zeiler op als gids. Hij informeerde over de veenontginningen Giethoorn en Wanneperveen die zo'n beetje haaks op elkaar staan en elkaar bij de Blauwe Hand raken. Via Vollenhove, bekend van de vele havezaten en waar we op het landgoed Oldenhove werden gewezen, werd ons einddoel bereikt.¹⁴

Peilbeheerder Ruud Bomert vertelde over de geschiedenis van de eeuwling, gaf tekst en uitleg bij het interieur en toonde ook de buiten opgestelde hoogwaterkanonnen.¹⁵ Door kanonschoten werd de bevolking in Noordwest-Overijssel gewaarschuwd voor dreigende overstromingen. Er klonk één seinschot als het buitenwater van de Zuiderzee 2,3 meter boven het normale peil stond. Er volgden twee seinschoten als het water nog eens een halve meter was gestegen, drie schoten als het water de kruin van de waterkering had bereikt en bij vier schoten was de waterkering doorgebroken. In 1930 klonk het laatste seinschot,

¹⁴ A.J. Mensema & Js. Mooijweer, *Havezaten van Vollenhove. Marxveld, Oldenhof en Oldruitborch* (Zwolle 1989).

¹⁵ Een deel van zijn verhaal op www.waterschappen.nl/beroepen/gemaal-beheerder/.

want dankzij de Afsluitdijk zijn de hoogwaterkanonnen hier in onbruik geraakt. Een gelvesteen vermeldt dat het gemaal op 9 juni 1920 in gebruik is genomen. Wellicht wordt dan opnieuw een eeuwfeest gevierd. Maar laten we daar niet op vooruitlopen.

Bertus Wouda

Polderschatten van de rommelmarkt

Het zoveel jarig bestaan van een polder was en is vaak aanleiding voor de nodige festiviteiten. Vaak liet het betreffende waterschap of de feestcommissie naast het verplichte gedenkboek ook nog andere aandenkens vervaardigen. Daarbij kan worden gedacht aan bekers, glazen, kommen, theelepeltjes, wandborden, asbakken, legpenningen, tegeltjes en beeldjes. Na verloop van tijd komen dit soort herinneringen nogal eens terecht op rommelmarkten of in kringloopwinkels. Langs deze weg kwam Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier dankzij oplettend personeel onlangs in bezit van een wandbord en een asbak, vervaardigd ter gelegenheid van respectievelijk het driehonderd- en driehonderdvijftigjarig bestaan van de polder Heerhugowaard in achtereenvolgens 1929 en 1979. Het fraaie en puntgave wandbordje (diameter 21 cm.) van Mosa Porcelain Maastricht is van het eerstgenoemde jubileum. Dat driehonderdjarig bestaan werd in de polder uitgebreid gevierd met een grote landbouwtentoonstelling, een optocht en muziekuitvoeringen.

De asbak (diameter 20 cm.) herinnert aan het tweede jubileum. Achterop is te lezen 'De Radio en T.V. Specialzaak W. Leegwater'. Het gaat dus om een relatiegeschenk van een plaatselijke middenstander met een toepasselijke naam. Het jubileum van 1979 vormde meteen de zwanenzang van de Heerhugowaard als zelfstandig waterschap. Dijkgraaf Jaap van Langen stelde zich aan het hoofd van een comité dat een geweldige feestweek organiseerde met onder meer een grote harddraverij, een historische tentoonstelling in het poldergemaal en sportwedstrijden. Natuurlijk gaat het niet om objecten waarmee in het televisieprogramma 'Tussen Kunst en Kitsch' de show wordt gestolen. Maar het oppikken waard zijn dergelijke herinneringen zeker. Goede jacht!

Diederik Aten

Herbestemming gemaal Eijerland op Texel

Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK) is bezig met een grote verbetering van de Waddenzeedijken van het eiland Texel. Die had ook gevolgen voor het oude gemaal van de polder Eijerland te De Cocksdorp. Dit was sterk verouderd en voldeed niet meer aan de veiligheidseisen. Daarom besloot HHNK in het kader van de dijkversterking

tot de bouw van een compleet nieuw gemaal iets ten zuiden van het oude. Gelukkig werd in de Stichting Waterrijke Perspectieven De Cocksdorp een uitstekende partner gevonden voor de overname van het authentieke oude gemaalgebouw onderaan de dijk. Op 17 september 2019 vond de symbolische overdracht plaats.

De gronden op Texel bekend als het Buitenveld en het Eijerland werden in de jaren 1835-1840 bedijkt. De nieuwe polder vertrouwde voor de afwatering op twee sluisjes. Na ernstige wateroverlast liet het bestuur van de polder Eijerland in 1918 een gemaal plaatsen bestaande uit een tweedehands gasmotor die een nieuwe schroefpomp aandreef. Deze installatie deed dienst tot 1933. Toen stapte de polder over op elektrische bemaling. Het bestaande houten gebouwtje was ongeschikt en ook dit werd vervangen. Hiermee kreeg het huidige gemaal gestalte. Na de Tweede Wereldoorlog liet de polder een tweede pomp bijplaatsen en dit geheel werd in 1981 geautomatiseerd. HHNK heeft het gemaal voor de overdracht aan de Stichting in goede staat gebracht en een informatiebord geplaatst. Het krijgt een maatschappelijke functie. De Stichting wil in samenwerking met natuurorganisaties het gemaalgebouw onder andere inzetten als startpunt voor excursies.

Gemaal Eijerland te De Cocksdorp (Texel) in 1965. Foto: Rijkswaterstaat, collectie Historische Vereniging Texel.

Diederik Aten

Starnmeer 375

In de zomer van 2018 vierde de Starnmeer met een groot polderfeest het 375-jarig bestaan. Deze droogmakerij ten noorden van de Zaanstreek viel droog in 1643. Het gaat om de laatste landaanwinning van formaat van de zeventiende eeuw in de regio ten noorden van Amsterdam. Het in de buurt gelegen dorp De Rijp verkreeg in 1632 een octrooi voor dit project. Natuurlijk viel men terug op de expertise van de geboren en getogen Rijper Jan Adriaensz. Leeghwater.

Op vrijdag 12 april 2019 vond in de Starnmeer de presentatie plaats van het eerste echte boek over de historie van de polder: Dick Beets, Fred Hoek en Cora Ney-Bruin, *Starnmeer 375 jaar. Zonder meer een mooie polder* (Wormer: Stichting Uitgeverij Noord-Holland i.s.m. de Spijkerboorder Gemeenschap en de Oudheidkundige Vereniging het Schermereiland 2019, 300 pp., ISBN 978-94-92335-15-9; www.uitgeverij-noord-holland.nl).

Het is vooral een boek voor en door de polder geworden. Maar toch is het door de zorgvuldige redactie ook voor buitenstaanders zeker interessant. In elf hoofdstukken passeren onder meer de droogmaking, de land- en waterverbindingen, de bemaling, de inundaties tijdens de Tweede Wereldoorlog, de geschiedenis van het enige in de polder gelegen buurtschap Spijkerboor en het agrarisch bedrijf de revue. Om invulling te geven aan de recente geschiedenis werd een hele serie (oud)inwoners van de Starnmeer geïnterviewd. Doordat de auteurs konden putten uit diverse privéverzamelingen bevat het fraai uitgegeven boek vele bijzondere en nooit eerder gepubliceerde foto's.

Diederik Aten

Fotocollectie rijks openbare werken herontdekt

De fotografie was nog nieuw toen de minister het besluit nam om de bouw van grote rijks openbare werken fotografisch te laten vastleggen. De beste fotografen kregen hiertoe opdrachten en dit resulteerde in een belangwekkende collectie foto's van Pieter Oosterhuis, Julius Perger en Johann Georg Hameter die behoren tot de vroegste landschapsfoto's van ons land, gemaakt tussen 1861 en 1914. Nederland ging toen grootschalig op de schop, onder meer door omvangrijke werken van waterstaatkundige aard. Het Noordzeekanaal, de Nieuwe Waterweg en de Bergsche Maas, andere kanalen, spoorwegen, sluizen en bruggen kwamen in deze periode tot stand.

De foto's waarop dit alles is vastgelegd, raakten vergeten en het nieuwe project 'Reuzenarbeid. De bouw van het nieuwe Nederland in beeld 1861-1914' brengt daar verandering in. Onder leiding van Willem van der Ham komen er een boek, een tentoonstelling en een app(licatie). In het project worden meerdere thema's belicht. Dus niet alleen de stand van de techniek, de werktuigen en het bouwproces, maar ook de arbeidsomstandigheden en de verhoudingen tussen de 'hoge heren' en het werkvolk, de nationale trots en de impact op het omringende landschap.

Het project komt tot stand in samenwerking met naioro Uitgevers, KIVI Engineering Societ, Rijkswaterstaat en de TU Delft. Informatie kan worden verkregen bij Willem van der Ham: info@willemvanderham.nl; of voor het boek info@naioro.com.

Lauran Toorians

Koele Wateren uit de kunst

Op zondag 27 oktober 2019 verrichtte Deltacommissaris Peter Glas de opening van de tentoonstelling Koele Wateren in het Westfries Museum te Hoorn. Koele Wateren is het tweede onderdeel van een vierluik gebaseerd op de elementen aarde, water, lucht en vuur. Voor deze serie reizende tentoonstellingen werken vijf stadsmusea in Hoorn, Zutphen, Harlingen, Bergen op Zoom en Gouda samen met het Rijksmuseum Amsterdam. Het vijftal kon putten uit de collectie van het Rijksmuseum en de tentoonstelling laat dan ook een schitterende serie relatief onbekende doeken zien van het begin van de zeventiende tot het begin van de twintigste eeuw.

Grote namen passeren de revue, van Van Goyen en Van Ruysdael tot Maris, Mauve en Mesdag. Maar ook is er aandacht voor minder bekende meesters als Droochsloot en Nuijen. Rivier-, strand-, ijs- en zeegezichten wisselen elkaar af. Het stormt, regent pijpenstelen, of je moet juist je ogen dichtknijpen tegen de felle schittering van de zon op duin en strand. Maar tevens zijn er verstilde beelden van een molen aan een plas, een overtoom of een schuit dobberend op een vaart. Kortom, de tentoonstelling laat alle gezichten van het water zien.

Ieder deelnemend museum vult de expositie aan met een eigen inbreng. Het Westfries Museum zocht daarvoor contact met Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier en dat leidde tot een groot bruikleen uit de collectie van dit Noord-Hollandse waterschap. Tussen de schilderijen staan in speciale vitrines gegraveerde waterschapsglazen en zilveren hensbekers opgesteld. Het oudste object, een drinkhoorn, dateert uit de zeventiende eeuw, het jongste – een zilveren beker van de polder Het Grootslag bij Enkhuizen – uit 1956. Het transparante glas en glanzende zilver combineert wonderwel met de schilderijen.

De vijf deelnemende musea in Gouda, Hoorn, Bergen op Zoom, Zutphen en Harlingen, legden aan Lola Landschapsarchitecten de vraag voor wat er met Nederland gebeurt als nieuwe waterwerken geen oplossing meer bieden. Het resultaat is de animatiefilm *Waterstaat MMCC* die een blik biedt op *Nederland waterland 2200*.

In de fraai uitgevoerde catalogus buigt onder andere James Kennedy (University College Utrecht) – voorzitter van de commissie die bezig is met de herijking van de nationale canon – zich over ‘the art of a nation’, de (historische) relatie van ons land met het water. De vijf musea gaven bovendien LOLA Landscape Architects opdracht een beeld te schetsen van Nederland in 2200 na een zeespiegelstijging van ettelijke meters. Koele wateren biedt dus ook een vooruitblik op de toekomst van onze waterhuishouding. Een speciaal gemaakt animatiefilm, *Open de delta*, geeft een verassend beeld van wat een grote zeespiegelstijging kan betekenen. Een audiotour voor kinderen met liedjes en opdrachten maakt Koele Wateren helemaal af. (Informatie: <https://schattenuithetrijks.nl> en <https://wfm.nl>).

Diederik Aten